

Skirta Vilniaus 700 metų jubiliejui

IŠTIKIMAS GIMTAJAM VILNIUI: DAKTARAS CEMACHAS ŠABADAS (1864–1935)

Janina Valančiūtė*Lietuvos medicinos biblioteka*

Raktažodžiai: medicininė praktika, moksliniai darbai, Vilniaus medicinos draugija, vaikų sveikata, higiena ir sanitarija, visuomenės švietimas.

Santrauka

Cemachas Šabadas gimė ir beveik visą gyvenimą gyveno, dirbo Vilniuje. Jis baigė Maskvos universiteto Medicinos fakultetą 1889 m. ir 1895 m. apgynė daktaro disertaciją „Pankreatinės cukraligės klausimu (eksperimentiniai tyrimai)“, kurioje paskelbė prielaidą, kad cukraligę galima gydyti preparatais, pagamintais iš kasos liaukos, o insulinas ir yra hormonas, gaminamas kasoje. 1895 m. grįžo į Vilnių, įsidarbino Žydų ligoninėje. Buvo priimtas į Vilniaus medicinos draugiją tikroju nariu, renkamas į valdybą. Tyrė ir analizavo gyventojų sergamumo ir mirtingumo priežastis, būdingiausias to meto ligas. 1900 m., praėjus keleriems metams nuo rentgeno spindulių atradimo, Vilniaus žydų ligoninėje atidarė rentgeno kabinetą. Siaučiant tuberkuliozei, ragino nedelsiant imtis priemonių. Jo iniciatyva 1911 m. buvo įkurtas Vilniaus skyrius prie Visos Rusijos kovos su tuberkulioze skyriaus. C. Šabadas, kaip higienos ir sanitarijos propaguotojas, atkreipė dėmesį į tai, kad daugybę ligų nulemia blogos gyvenimo sąlygos ir higienos normų nepaisymas. Jis mokė miestiečius laikytis švaros, skaitė paskaitas, dalino leidinukus. C. Šabadas buvo aktyvus Vilniaus bendruomenės narys, dalyvavo sprendžiant visus miesto ir žydų bendruomenės reikalus. 1919–1920 m. vadovavo Vilniaus žydų bendruomenei. Nuo 1919 m. iki mirties buvo Vilniaus miesto tarybos narys. C. Šabadas – vienas iš žydų mokslinio instituto (JIVO) įkūrėjų, Vilniaus magistro sveikatos apsaugos komiteto (TOZ) pirmininkas. Jis ypač daug dėmesio skyrė vaikų sveikatos problemoms, užsiėmė labdaringa veikla, nemokamai gydė nepasiturinčius vilniečius. Jo dėka įkurta Žydų labdaros draugija, vaikų poilsio stovykla, našlaičių prieglauda Šopeno gatvėje, kiekvienoje mokykloje buvo paskirtas gydytojas. Šabado vadovaujama organizacija rėmė 11

mokyklų valgyklų, kuriose kasdien maitinosi 2 500 nepasiturinčių šeimų vaikų.

Įvadas

Gydytojai žydai suvaidino ypatingą vaidmenį mūsų krašto medicinos istorijoje. Viena iš tokių iškilų asmenybių – visuomenės veikėjas, švietėjas, humanistas, tapęs miesto legenda, daktaras Cemachas Šabadas (Tsemakh Zemach Shabad), savo gyvenimą paskyręs gimtajam Vilniui ir vilniečiams, moksline veikla ir darbais garsinęs Lietuvą visame pasaulyje.

„Aš myliu senąjį Vilnių, jo siauras gatveles, jo nuostabias apylinkes. Myliu kreivą Mėsinių gatvę, Kaminskio kiemą ir namą, kuriame išvydau šį pasaulį...“ [4], - jis ilgėdavosi gimtojo miesto, kai trumpam tekdavo išvykti iš Vilniaus.

Tyrimo tikslas – apžvelgti Cemacho Šabado darbus medicinos srityje ir jo visuomeninę veiklą.

Tyrimo medžiaga ir metodai

Straipsnio problematika nagrinėta pasitelkus žmonių gyvenimą ir veiklą analizuojantį biografinį metodą. Naudotasi Lietuvos medicinos bibliotekoje, Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Vilniaus apskrities viešojoje bei Vilniaus žydų viešojoje bibliotekose saugomais leidiniais, portalo epaveldas.lt kolekcija ir laisvos prieigos šaltiniais internete.

Tyrimo rezultatai

C. Šabadas gimė 1864 m. vasario 5 d. prekyautojo šeimoje. Jo tėvai buvo trečios kartos vilniečiai. Jie dalyvavo žydų bendruomenės veikloje ir nuolat ją rėmė, padėdavo ir mokykloms, o savo vaikams stengėsi suteikti kuo geriausią išsilavinimą. Cemachas buvo jauniausias iš septynių vaikų – trijų dukterų ir keturių sūnų. Sekė brolio Izidoriaus pavyzdžiu, norėjo tapti gydytoju. Mokėsi Vilniaus realinėje gimnazijoje.

1881 m. Cemachas su tėvais išvyko į Maskvą. Baigęs Maskvos 2-ąją gimnaziją buvo padavęs prašymą stoti į Kaza-

nės institutą, vis dėlto vėliau persigalvojo ir įstojo į Maskvos universiteto Medicinos fakultetą. Nors universitete vyravo nedraugiškas požiūris į žydus, 1889 m. baigęs universitetą C. Šabadas liko Maskvoje. Pradėjęs dirbti lankėsi Maskvos neturtingųjų kvartaluose. Rusijoje kilus dėmėtosios šiltinės ir choleros epidemijoms, C. Šabadas subūrė kelis bendražygius ir 1892 m. vasarą jie išvyko kovoti su cholera į Tambovo guberniją. Grįžęs į Maskvą dirbo Jauzos ligoninėje ir pataisos namuose.

C. Šabada traukė ir mokslinis darbas. Vienoje aštuonias mėnesius gilinosi į cukrinio diabeto ligos priežastis, ieškojo būdų ją gydyti. Apibendrinęs atliktus eksperimentus ir tyrimų duomenis, jis pateikė prielaidą, kad cukraligę galima gydyti iš kasos liaukos pagamintais preparatais. Daktaro disertaciją „Pankreatinės cukraligės klausimu (eksperimentiniai tyrimai)“ apgynė Maskvos universitete 1895 metais. Mokslinio darbo vadovas buvo žymus rusų patologas ir terapeutas Aleksandras Fochtas. Dar trisdešimt metų prieš pirmą kartą panaudojant insuliną, C. Šabadas numatė galimybę gydyti šią ligą preparatais iš kasos gaminamų medžiagų. Insulinas pirmą kartą panaudotas 1922 metais.

1895 m. C. Šabadas grįžo į Vilnių. Dirbo žydų ligoninėse Pylimo ir Kauno gatvėje. Prasidėjus choleros epidemijai Švenčionyse, dalyvavo ją likviduojant. 1897 m. sukūrė šeimą su pradinių klasių mokytoja Sore (Stefanija) Grodzensky (1878-1943). Nei vienas iš jo vaikų, nei sūnūs (Jakovas (1901-1958) ir Josifas (1904-1938)), nei dukra Regina Šabad-Vainraich (1898-1974) nepasirinko medicinos, tačiau brolio gydytojo Izidoriaus dukra pediatrė Rozalija Šabad-Gavrionska sekė dėdės pėdomis, buvo šalia jo. Dirbo gydytoja mokykloje, aktyviai dalyvavo žydų sveikatos apsaugos draugijos OZE veikloje. Jos pastangomis buvo įkurta pirmoji konsultacija jaunoms mamoms ir našlaičių prieglauda geto kaliniams Ligoninės gatvėje.

1895 m. C. Šabadas, priimtas į Vilniaus medicinos draugiją (VMD) tikruoju nariu, buvo renkamas į valdybą. 1926 m. išrinktas VMD viceprezidentu. Dirbo intensyviai, draugijos posėdžiuose perskaitė daugybę pranešimų. Tyrė ir analizavo gyventojų sergamumo ir mirtingumo priežastis, būdingiausias to meto ligas. Jo moksliniai straipsniai buvo publikuoti beveik kiekviename „Vilniaus medicinos draugijos darbų“ numeryje. Pasak doc. D. Triponienės, jis buvo vienas iš medicinos daktarų, dažniausiai demonstravusių ligonius (daugiau kaip 16 demonstracijų). Garbingoje VMD „Aukso knygoje“ C. Šabado vardas įrašytas devyni šimtai trisdešimt pirmuoju numeriu.

1900 m., praėjus keleriems metams nuo rentgeno spindulių atradimo, C. Šabadas Vilniaus žydų ligoninėje atidarė rentgeno kabinetą. Tai buvo jau trečiasis rentgeno kabinetas Vilniuje. Siaučiant tuberkuliozei C. Šabadas, subūręs įvairių

tautybių gydytojus, ragino nedelsiant imtis priemonių. C. Šabado iniciatyva 1911 metais įkurtas Vilniaus skyrius prie Visos Rusijos kovos su tuberkulioze lygos. Jo pranešimai apie tuberkuliozę išleisti atskirais leidiniais.

Vilniuje C. Šabadas pasinėrė į visuomeninius darbus. C. Šabado įsitikinimu, gydytojas negali apsiriboti vien profesine veikla. Straipsnyje apie Vilniaus gydytojus žydus C. Šabadas rašė: „Nepaisant sunkių sąlygų, kuriomis tenka gyventi žydų inteligentijai, taip pat daugelio politinių ir ekonominių įvykių, Vilniaus gydytojai žydai išsaugojo dvasios stiprybę. Nė vienas iš jų nėra atsisakęs skirti savo išmanymo visuomeniniam darbui. Tai leido jiems užimti deramą vietą Vilniaus viešajame gyvenime. Reikia tikėtis, kad gydytojai žydai ir ateityje neliks nuošalyje, netaps siaurais specialistais, besirūpinančiais vien savo karjera. Kiekvienas jų privalo prisiminti, jog medicinos praktika turi būti neatsiejama nuo plačių gyventojų sluoksnių problemų ir gilaus įsijautimo į konkrečių žmonių poreikius. Tik toks visuomeniškas gydytojas gali pateisinti savo pašaukimą“ [3].

C. Šabadas buvo aktyvus Vilniaus bendruomenės narys, dalyvavo visuose miesto ir žydų bendruomenės reikaluose. Jo iniciatyva įkurta Žydų labdaros draugija, vaikų poilsio stovyklos. 1919 – 1920 m. vadovavo Vilniaus žydų bendruomenei. Nuo 1919 m. iki mirties buvo Vilniaus miesto tarybos narys. C. Šabadas buvo vienas iš žydų mokslinio instituto (JIVO) organizatorių. Dirbo J. Basanavičiaus gatvėje (tuomet - Didžioji Pogulianka) įsikūrusiose žydų organizacijose, kurį laiką gyveno viename iš šios gatvės namų.

C. Šabadas ypač daug dėmesio skyrė vaikų sveikatos problemoms. Savo darbuose pabrėžė fizinio grūdinimosi reikšmę vaikystėje. Jo dėka kiekvienoje mokykloje buvo paskirtas gydytojas. Įgyvendino projektą „Pieno lašas“ – pirmą kartą Vilniaus miesto moterims, turinčioms kūdikius, buvo išdalinti nemokami pieno, maisto daviniai ir drabužiai. Jo pastangomis Šopeno gatvėje buvo įkurta našlaičių prieglauda.

Daktaras C. Šabadas užsiėmė labdaringa veikla. Nemokamai gydė neturtingus vilniečius. C. Šabada mylėjo daugelis pacientų ir kolegų – gydytojai, kurių ugdytu jis labai rūpinosi. Buvo žinomas ne tik Vilniuje. Dalyvaujant visuomeninėje veikloje jam teko bendrauti su Albertu Einšteinu, Zigmundu Froidu, Bernardu Šo.

C. Šabadas bendradarbiavo rusiškoje, lenkiškoje, jidiš spaudoje, rašė straipsnius, leido brošiūras. Paskelbė labai vertingų sanitarinės statistikos darbų apie miesto gyventojų sergamumą ir mirtingumą. C. Šabadas atkreipė dėmesį į tai, kad nemažai ligų lemia blogos gyvenimo sąlygos ir higienos normų nepaisymas. Jis mokė miesto gyventojus, ragino laikytis švaros, skaitė paskaitas, dalino leidinukus. Ypač dideli jo nuopelnai medicinos ir higienos mokslinei literatūrai jidiš kalba. 1922–1933 m. C. Šabadas redagavo

populiarius medicinos žurnalus „Liaudies sveikata“ (Folksgezunt) ir „Būk sveikas“ (Zai gezunt), skirtą vaikams. Daug nuveikė kurdamas medicinos terminologiją jidiš kalba. Buvo vienas iš medicinos skyriaus redaktorių rengiant visuotinę žydų enciklopediją, kurią Semiono Dubnovo fondas išleido Paryžiuje.

1934 m. spalio pabaigoje C. Šabadas susirgo. Dėl kraujagyslių sklerozės prasidėjo dešinės kojos gangrena. Nepaisydamas skausmų, jis tęsė darbus. Lapkričio 16 d. lankė nesmarkiai persišaldžiusį lignonį. Kitą dieną jam pakilo temperatūra. Teko amputuoti koją, bet po mėnesio gangrena atsinaujino. Kai daktaras C. Šabadas mirė, 1935 m. sausio 21 d. nedirbo ne tik žydų krautuvės ir organizacijos, bet ir bankai, o į kapines daktarą lydėjo tūkstančiai žmonių. „Vilnius savo žmones paverčia pasaulio asmenybėmis, o jų džiaugsmą ar liūdesį – pasaulio sielvartu. Vilnius – ne miestas, tai simbolis. Vilniaus skurdas, Vilniaus išmintis, Vilniaus kultūra, Vilniaus Gaonas, Vilniaus maskiliai – visa tai yra pasaulinės sąvokos, tapusios simboliais, kurie sukelia emocijas žydams Lenkijoje ir Lietuvoje, Argentinoje ir Australijoje. Taip pat yra ir su Vilniaus žmonėmis: kuo labiau jie vilnietiški, kuo giliau jie įsišakniję šiame mieste, tuo jie intensyvesni, tuo labiau jie priklauso žmonijai. Būti vilniečiu – reiškia būti žydų pasaulio piliečiu, o būti didele Vilniaus asmenybe – reiškia būti didžiu žmogumi tarp visų pasaulio žydų,“ [5] – prie kapo kalbėjo Hiršas Melamedas.

Dr. C. Šabadas palaidotas Užupio žydų kapinėse. Praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje likviduojant kapines perkeltas į Vilniaus Sudervės žydų kapines. 1936 m. Antakalnyje, Pospėškose (dab. Žirgo gatvė), C. Šabado įkurtos vaikų sanatorijos kieme buvo pastatytas paminklas (skulptorius S. Šmurla) su užrašu „Daktaras T. C. Šabadas – didysis vaikų bičiulis“, kuris karo metais lenkų tautybės sargo buvo užkastas sanatorijos teritorijoje ir taip išsaugotas, o po karo perduotas Valstybiniam žydų muziejui. 1940 m. viena iš Vilniaus gatvių (dab. Smolensko g. Naujamiestyje) buvo pavadinta C. Šabado vardu. Vilniuje gyvenusio vaikų gydytojo Cemacho Šabado gerumas ir taurumas įkvėpė žinomą rusų rašytoją Kornejų Čiukovskį sukurti pasaką apie Daktarą Aiskauda. Su C. Šabadu rašytojas susipažino 1912 m., kai į Vilnių atvežė gydyti savo tuberkulioze sergančią dukrelę. Jis pastebėjo, kaip maloniai daktaras priimdavo sergančiuosius, kaip suteikdavo pagalbą ne tik vaistais, bet ir maistu. Rašytojas savo atsiminimuose rašė: „Jis buvo maloniausias žmogus, kokį man teko pažinti, gydė nemokamai. Kai pas jį ateidavo maža negalaujanti mergaitė, tai dažniausiai vietoje vaistų paskirdavo pieno ir maisto davinį. Kitą dieną ši mergaitė pas daktarą atnešdavo savo katiną, o po kelių dienų prie jo durų laukdavo būrys vaikų“ [8]. 2007 m. Vilniaus senamiestyje, Mėsinių gatvėje, atidengta skulptoriaus Romualdo Kvinto

sukurta skulptūra, vaizduojanti daktarą, kalbantį su vaiku. 2014 m. prie buvusios Mishmeres Khoilym žydų bendruomenės (dabar – Mykolo Marcinkevičiaus liginė, Kauno g. 7/2), kur tarpukariu dirbo daktaras C. Šabadas, atidengta memorialinė lenta (skulptorius Marijonas Šlektavičius). Išleista Juliano I. Rafeso knyga anglų kalba apie daktarą C. Šabada, kurioje pateikta ir jo darbų bibliografija.

Išvados

1. Dr. C. Šabadas grįžęs į Lietuvą dirbo Vilniaus liginėse, dalyvavo likviduojant choleros epidemiją Švenčionyse.
2. Jis daug dėmesio skyrė vaikų sveikatai.
3. Apgynė mokslinį darbą diabeto tema. Dar 1895 m. (trisdėšimt metų prieš pirmą kartą panaudojant insuliną) C. Šabadas, remdamasis atliktais tyrimais nustatė, kad cukrinį diabetą galima gydyti iš kasos medžiagų pagamintais preparatais.
4. Aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Anot C. Šabado, gydytojas negali apsiriboti profesine veikla, jis turi nelikti nuošalyje ir rasti laiko visuomeniniam darbui.
5. Atkreipė dėmesį į prastas higienos ir sanitarijos miestiečių gyvenimo sąlygas. Skatino laikytis švaros, užsiėmė gyventojų švietimu ir mokymu, rašė straipsnius.

Literatūra

1. Doctor Tsemakh Shabad : a great citizen of the Jewish diaspora / by Julian I. Rafes. – Baltimore, MD: VIA Press; New York, NY : YIVO Institute for Jewish Research, 1999.
2. Современное состояние вопроса о борьбе съ туберкулезомъ въ западной Европѣ, преимущественно въ Германіи : (по личнымъ наблюдениямъ): Ближайшія задачи Виленскаго Отдѣла Всероссийской Лиги для борьбы съ туберкулезомъ : Доклад, читанный в заседании Императорскаго Виленскаго Медицинскаго Общества 14 сентября 1912 г. / Ц.И. Шабад. – Вильно : [s.n.], 1912.
3. Lietuvos Jeruzalės medikai: [straipsnių rinkinys] / sudarė Davidas Ščupakas. [Vilnius]: R. Paknio leidykla, 2016.
4. Špokevičius S. Iškilusis vilnietis Cemachas Šabadas. Lietuvos Jeruzalės medikai. 2016, 121.
5. Prie judaikos lobio = Bam oicer fun jidiš / Esfir Bramson-Alpermenė. – Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2009.
6. Zakas Michailas. Apie kilnųjį Vilniaus žydą - daktaro Aiskaudos prototipą. Mokslas ir gyvenimas, 1995; 1:18-19.
7. Žydų laikraštis "Unzer Tog" spalio 9 d. įdėjo žydų demokratų partijos vado C. Šabado straipsnį...". Vilnius. Tėvynės balsas, 1922; 24:4.
8. Nepelnytai pamirštas daktaras Aiskauda: [pasakoja Litvakų fondo dir. Sigitas Babilius]. Kalbėjosi Valdonė Valienė. Ave vita, 2007; 8:3.
9. Rainytė A. Daktaras Aiskauda Vilniuje. Lietuvos pediatrijos kronika, 2011; 3:12-15.

**FAITHFUL TO HIS NATIVE VILNIUS:
DR. CEMACHAS ŠABADAS (1864–1935)
DEDICATED TO THE 700TH ANNIVERSARY
OF VILNIUS**

J. Valančiūtė

Keywords: medical practice, scientific works, Vilnius Medical Society, children's health, hygiene and sanitation, public education.

Summary

Cemach Shabad was born and lived and worked in Vilnius almost all his life. He graduated from the Faculty of Medicine of Moscow University in 1889. In 1895 defended his doctor's thesis „Pancreatic doctor's research (experimental research)”, in which he announced that diabetes could be treated with preparations made from the gland, and insulin is a hormone produced in the pancreas. In 1895 C. Shabad returned to Vilnius, got a job at the Jewish hospital. He was admitted to the Vilnius Medical Society as a full member and was elected to the board. Researched and analyzed the causes of morbidity and mortality of the population, the most

characteristic diseases of that time. His initiative in 1911 the Vilnius branch of the All-Russian Tuberculosis Department was established. Shabad, as a promoter of hygiene and sanitation, drew attention to the fact that diseases are caused by poor living conditions and neglect of hygiene norms. He taught the townspeople to keep clean, gave lectures, and distributed pamphlets. Shabad was an active member of the Vilnius community, dealing with all matters of the city and the Jewish community. 1919-1920 led the Vilnius Jewish community. Since 1919 until his death he was a member of the Vilnius City Council. Šabadas is one of the founders of the Jewish Scientific Institute (JIVO), chairman of the Vilnius Magistrate's Health Protection Committee (TOZ). He paid particular attention to children's health problems, engaged in charitable activities, treated the needy citizens of Vilnius for free.

Correspondence to: Janina.Valanciute@lmb.lt

Gauta 2023-08-24
